

vellilik, ihtisap, hatiplik ve Cuma imamlığı gibi kurumların işleyişini ve bu kurumlarda dinin ve ulemanın rolünü işliyor. Özetle, Şah İsmail, devletini daha önceki devlet yapısı üzerine kurmuştur. Bununla birlikte o, önceki devletlerde de var olan birçok kurumun gücünü kendi şahsında toplayan bir iktidar yaratmıştır. Bu durum işlerliğe sahip olmadığından sonraki şahlar tarafından düzeltilmiştir. Şîh ulemanın devlet kurumlarında görev alması ve tedricen gücünü artırması, devletin zayıfladığı ve yok olduğu dönemde dinî kurumun siyasî kurum üzerinde hâkimiyeti ile sonuçlanmıştır.

Safevîler'in kuruluşunda çoğunluğu Sünnî olan İran toplumu yaklaşık iki buçuk asırlık saltanatları süresinde önceleri kaba kuvvetle, sonraları da tedricî ikna yöntemi ile çoğunluğu Şîh olan bir topluma dönüştürülmüştür. Bu süreçte dinî ve siyasî kurum iç içe girip birlikte çalışmıştır. Süreç içinde dinî kurum kendini siyasetin hâkimiyetinden kurtarmayı da başarmıştır. Bu dönemde Şîh ulemanın gerek fıkıh, kelim, tasavvuf ve felsefe gibi temel disiplinlere yaklaşımlarında, gerekse özel olarak din-devlet ilişkisi meselesinde takınılması gereken tavır konusunda hemfikir oldukları söylenemez. Ama din-devlet ilişkisi bağlamında Şîh düşüncesinin günümüzdeki en canlı teorisinin Velayet-i Fakih teorisi olduğu ve bu teorinin bugün İran'da uygulanma imkânına kavuştuğu söylenebilir. Agacery'den bu uygulamanın da değerlendirilmesini okumak ilgi çekici olur kanaatindeyiz.

Gautier H. A. Juynboll

Encyclopedia of Canonical Hadîth

Brill, Leiden-Boston 2007, xxxiii + 804 s.

Halit ÖZKAN

Dr., TDV İslam Araştırmaları Merkezi

Hadisle meşgul olan belli başlı birkaç müsteşrik içinde, ileri yaşına rağmen gayretini ve araştırma azmini yitirmemesiyle ön plana çıkan G. H. A. Juynboll, "başyapıtını" nihayet telif etti. Bu eser onun uzun yıllardır sürdürdüğü, her bir hadisi ilk defa "icat edenin/ortaya çıkaranın/piyasaya sürenin" (kendi deyimiyle "originator") belirlenmesini sağlayacak bir yöntem bulma uğruna yaptığı çalışmaların bir muhassalası. Juynboll neredeyse bütün ömrünü, hadislerin gerçek (bizim deyimimizle sahih, yani hakikaten Hz. Peygamber'e kadar geri

giden metinler) olup olmadıklarını, onları aktaran ravilerin yer aldığı isnadları inceleyerek anlamaya adadı ve bu uğurda birçok çalışma neşretti. Bu çalışmalarda, özellikle hadislerin *originatör*lerini, yani onları icat edip piyasaya sunan kişileri bulmaya odaklandı (s. xx). Yıllar süren çalışmaları boyunca, çağdaş hadis araştırmalarında artık başlı başına bir alan sayılan isnad incelemeleri sahasında selefi Schacht gibi müsteşriklere ait kimi terimleri geliştirmekle kalmadı, birçok terimin ve kavramın da bizzat “originator”ü oldu.

Giriş kısmı (s. xviii-xxxiii) hariç eserin tamamı hadis kaynaklarında kendileriyle hep karşılaştığımız ravilerin tanıtımına adanmış durumda. Dolayısıyla bu eser -müsteşrik elinden çıkmış bir ürüne İslamî literatürde yer bulmak caiz ise- bir nevi *tabakat* kitabı (nasıl bir tabakat olduğu hakkında aşağıya bakınız). Eser ayrıca *Kütüb-i Sitte*'de ve erken döneme ait bazı diğer kaynaklarda yer alan ve çok bilinen hadislerin metinlerini İngilizce'ye aktarmayı da amaçlıyor. Ancak onu diğer tercümelemlerden farklı kılan bir özelliği var: Her bir hadis, “muhtemelen” o hadisi ilk defa “piyasaya süren” kişinin tanıtıldığı kısımda veriliyor. Yani Juynboll, hadislerin kimler tarafından icat edilmiş olduğunu “kesin olmasa da” tespit etmiş bulunuyor! (s. xvii). (Juynboll’un kendi metinlerine ilk defa muhatap olanlar “kesin olmasa da”, “muhtemelen”, “makul” “belki” gibi ifadelerle bir an önce alışmalıdır. İhtimali ifadelerle bezeli bir üslup tercihi onu akademik anlamda rahatlatığından olsa gerek, Juynboll’un bu tür ifadeleri sıkça kullandığı görülür. Ne var ki, Juynboll’u okurken bazen kendinden bile şüpheye düşen okuyucu aslında onun yukarıdaki ifadeleri ve benzerlerini kullandığı yerlerde “kesin olmadığı nadirdir”, “neredeyse her zaman”, “akıl varsa inanırsın”, “belki değil mutlak” demek istediğini de bilmelidir.)

Giriş kısmı kendi içinde üçe ayrılıyor. İlk kısımda klasik hadis terimlerinden bazıları ile Juynboll’un bazen bunlara karşılık olarak, bazen kendi başına kullandığı yeni terimler örnekler ve şemalarla tanıtılıyor. Ayrıca eserin ilham kaynağı olan *Mizzî* ve *Tuhfetü'l-eshraf* anlatılıyor. İkinci kısımda hadislerin icadından ve yayılmasından sorumlu tutulan belli başlı müşterek ravilerle (bundan sonra “common link”) ilgili temel özellikler üzerinde kısaca duruluyor. Üçüncü kısımda ise kitapta uygulanan yöntem hakkında bilgi veriliyor.

Müslümanlar nazarında isnad araştırmalarının -yani hadislerin sıhhatini isnadlarda yer alan ravilerin durumu üzerinden belirleme çabalarının- sadece tabakat müelliflerinin uzmanlığına hasredildiği ve bunun yeterli sayıldığı iddiasında olan Juynboll, İslam alimlerinin isnad araştırmalarını en başından beri hep kaygan bir zemin üzerinde gerçekleştirdiklerini, isnadların gerçekten hadisleri aktarıp aktarma-

dığını hiçbir zaman bilemediklerini, çünkü tam anlamıyla güvenilir sonuçlar veren isnad inceleme yöntemlerini hiçbir zaman kullanmadıklarını, ama kendisinin buna bir son vereceğini ve isnadların gerçek mucitlerini göstereceğini söyleyerek iddiasını hayli ileri götürmektedir. Hadislerin sıhhatini inkar etme taraftarı olan Juynboll, kendisini seleflerinden ayıran yönünün basit ve mutlak bir inkarla yetinmekten ziyade, hadis tarihi için bir şema kurabilmesinden kaynaklandığı iddiasındadır (s. xvii) (Bu iddiayı, “büyük bir yalanın daha usturlu söylenmesi” diye anlamak yanıltıcı olmazdı).

Juynboll’un bahsettiği şemanın temelinde *common link* teorisi yatmaktadır. Aslen Schacht’a ait olup Juynboll’un geliştirdiği bir terim olan “common link” (genellikle “müşterek ravi” olarak Türkçeye çevirilir) meselesi onun araştırmalarında büyük yer tutar. Özetlemek gerekirse *common link* olarak tanımlanan raviler, “kendilerine kadar her nesilde sadece bir kişi tarafından aktarılan hadisleri birçok -en az üç- kişiye aktaran” yani hadisleri meşhur eden ravilerdir (Gözümüzde bir ağaç canlandırılmalı ve zeminden yukarı doğru ilerleyelim: Hz. Peygamber ve hadisi ondan alan sahâbî ile sahâbînin öğrencisi olan tâbîî ağacın gövde kısmını oluşturuyorsa, *common link*, gövdenin dallara ayrıldığı yerde duran kişi olur. Hz. Peygamber’den *common linke* gelene kadar aşağı yukarı yüz yıllık bir zaman geçmiş demektir.) Teorinin buraya kadar olan kısmı sadece bir tasvirde ibaret olduğu için “ne var bunda?” denilebilir, ancak esas mesele bu teoriye yüklenen hükümde: Juynboll’e göre hadislerin hem metinlerini hem isnadlarını *common linkler* icat etmiştir, yani bizim hadis diye bildiğimiz şeyler aslında onlara aittir, çünkü isnadların *common linkler*den önceki kısmının gerçekliğini ispatlamak mümkün değildir, kendilerinden sonraki kısım ise birçok dala ayrıldığından bunların tarihi gerçekliğinden şüphe edilemez! Juynboll’un büyük bir buluş saydığı bu teori ve üzerine yüklenen hüküm, “hadisler otantik değildir, en erken birinci yüzyılın sonlarına doğru uydurulmuştur” büyük varsayımını desteklediği için kendisi tarafından çok önemsendir. İşte tanıtımı sadedinde bulunduğumuz *Encyclopedia of Canonical Hadith* bu *common link*lerle diğer meşhur hadis ravilerinin/alimlerinin ve onların “ürettiği” hadislerin tanıtımından ibarettir! Juynboll’un çarpıtmalarını, basit gerçekleri görmezden gelmelerini, (sadece ona has olmayan bir tavır olarak) malumun ilâmı sayabileceğimiz hususları büyük gerçeklermiş gibi sunmalarını (örnek için aşağıya bakınız) ve kendi teorilerinin aksine birçok veri bulursa bile körü körüne inanmalarını göz ardı edebilirseniz huzurla okuyabilirsiniz, biliniz ki müsteşrik elinden çıkma tabakat bu kadar olur!

Malumun ilâmından hüküm çıkarmak derken ne kastettiğimize dair bir örnekle bitirelim: Juynboll'e göre "Ameller niyetlere göredir" hadisi *common link* fenomenini en güzel açıklayan örnektir. Hatta ona göre "Bütün hadis literatürü içinde hiçbir şekilde inkâr edilemeyecek bir *common link* varsa o da bu hadisi meşhur eden Yahya b. Said el-Ensârî'dir" (s. xx). Juynboll'un "bütün hadis külliyyatının en çok bilinen hadisi" diye nitelediği bu örneği vermesinin ardında "en meşhurları böyleyse gerisini varın siz hesap edin" mantığı yatmaktadır (bu cümlelerin başına Juynbollvârî bir "belki" yakışırdı doğrusu). İlâm kısmı bundan ibaret, malum kısmı ise şu: Standart bir hadis usûlü kitabının "meşhur hadis" bahsi açıldığında görülecektir ki (msl. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 265 ve orada atf yapılan diğer sayfalar) bu hadis ikinci asrın ortasına gelinceye kadar hep birer kişi vasıtasıyla nakledildiği için sıradışı bir örnek olarak zikredilmekte, sonradan ortaya çıkan diğer isnadlarının güvenilir olmadığı söylenmektedir. Yani Müslümanlar en başından beri bu hadisin durumunun farkındadırlar ve onu sıra dışı bir örnek olarak kabul etmektedirler. Eğer bu örnek, diğer bütün hadisler gibi bir hadis olsaydı muhtemelen hiç zikredilmeyecekti. Juynboll'un ve benzerlerinin sorunu ise bütün hadis külliyyatının bu tür örneklerden oluştuğuna inanmaları ve bunu ispatlamak için uğraşmalarıdır. Elimizdeki kitap, koskoca bir hadis külliyyatını bu örneğe benzetme çabasından ibaret olduğu için, kaç yılın ürünü olursa olsun ancak sahibinin gözünde kıymetli olabilir! Mesele niyet meselesidir ve Juynboll'un da çok iyi bildiği gibi ameller niyetlere göre değerlendirilir.